

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Юридична психологія»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

Тема 4 Психологія правопорушень та юридичної діяльності. Правова психологія

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук,
Бондаренко Л.О.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О. М.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А. А.

План лекції

1. Психологія правопорушень;
 - 1.1. Основні поняття;
 - 1.2. Поняття конкретного правопорушення і аналіз злочинної поведінки;
 - 1.3. Психологічна структура злочинної дії.
2. Психологія юридичної діяльності.
3. Правова психологія.

Рекомендована література:

Основна

1. Берестенко О.Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посібник. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 299 с.
2. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія підручник. Харків: «Право», 2019. 240 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Konovalova_Violetta/Yurydychna_psykholohiia.pdf?PHPSESSID=njbug6ammcd6ue7dv5mq5apt5.
3. Маркіна Л.Л. Юридична психологія : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 91 с. <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0930/1.1.pdf>.
4. Юридична психологія : підручник / за заг. редакцією О.М. Бандурки; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.
5. Юридична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Є. Самойлов, М.С. Корольчук, В.М. Корольчук, С.М. Миронець, Г.М. Ржеський. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2015. 432 с

Додаткова

6. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін. Юридична психологія. Альбом схем з коментарями : навчальний посібник / заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. 3-є вид., доопр. та доп. Київ : КНТ, 2010. 152 с.
7. Бочелюк В.Й. Юридична психологія : навч. посібник. Київ : Центр учб. літ., 2017. 335 с.
8. Кудерміна О. І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : монографія. Чернівці : Наші книги, 2013. 415 с..
9. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посібник / О.О. Євдокімова, І.В. Жданова, Д.В. Швець, Ю.В. Александров та ін. ; за заг. Ред. В.В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с.
10. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти : навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. проф. В.К. Грищука. Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 328 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

- 9.URL:http://megalib.com.ua/book/124_Profesiino_psihologichna_pidgotovka_pracivnikiv_slidchih_pidrozdiliv.html

Текст лекції

1. Психологія правопорушень

1.1. Основні поняття.

Вивчення психіки особистості через її діяльність, в тому числі злочинну, є основним способом психологічної інформації по будь-якій справі в період дізнання попереднього слідства і судового розгляду.

Психологія правопорушення - це характеристика внутрішньої сторони злочинної поведінки, що безпосередньо не спостерігається. Будь-яка злочинна подія як поведінка особистості має дві сторони:

- Зовнішню (предметно-фізичну)
- Внутрішню (психологічну).

Інакше говорячи, будь-яке правопорушення включає в себе дві групи обставин: **Об'єктивні обставини**, які майже завжди піддаються безпосередньому сприйняттю і спостереженню, і **психологічні (суб'єктивні) обставини**, які не можуть бути безпосередньо побачені і сприйняті людиною.

До об'єктивних обставин будь-якої справи відноситься:

1. Місце;
2. Час;
3. Спосіб;
4. Предмет посягання;
5. Знаряддя здійснення злочину;
6. Дії даної особи;
7. Злочинний результат, що наступив;

До психологічних обставин справи відносяться:

1. Мотиви злочину;
2. Цілі здійснення злочину;
3. Психічне відношення особи до злочинної дії і результату, що наступив в формі наміру або необережності;
4. Інші психологічні факти поведінки.

Тому, кожний дізнавач і слідчий повинен володіти основами психологічного аналізу злочинної поведінки.

Своєрідність індивідуальної злочинної поведінки складається в тому, що *нарівні з чинниками зовнішнього середовища*, а саме причин і умов, його обумовлюють і *внутрішні чинники*, зокрема форма провини, мотиви і цілі. Чинники зовнішньої середовища стають спонукаючими силами поведінки, тільки відобразившись в свідомості особистості. Для більш чіткого встановлення і розуміння психологічного змісту злочинної поведінки *необхідно розкрити внутрішні причини*, які привели в дію конкретну особистість.

Провина, мотив і мета завжди входять в структуру злочинної дії особи.

Під структурою злочинної поведінки розуміється внутрішня (психологічна) будова цих форм злочинної поведінки і взаємозв'язок їх складових частин. Це положення необхідно особливо підкреслити, оскільки **провина, мотив і мета** нерідко розглядаються самі по собі, як самостійні

явища, поза структурою злочинної поведінки, елементами якого вони являються. **Так, наприклад,** одними авторами вони розглядаються тільки з точки зору їх вираження в нормі закону, іншими ж вони розглядаються лише як ознаки особистості обвинуваченого.

Між тим визначальним положенням при характеристиці названих психологічних фактів є **їх розгляд як структурних елементів злочинної поведінки.** Подібний підхід дозволяє аналізувати їх як елементи діяльності особи, з'ясувати місце провини, мотиву і мети в структурі різних форм злочинної поведінки і функції, здійснювані ними в період підготовки (мотивації) і здійснення злочину.

Психологічна суть злочинної поведінки складається в активному прагненні особи добитися здійснення поставленої мети. Воно знаходить своє вираження в свідомо вмотивованих діях, направлених на досягнення певної мети, незалежно від того, співпадає вона або не співпадає з суспільно небезпечними наслідками. Таким чином, **психіка завжди включена в злочинну діяльність.** Як правило, вона виступає як центральна зв'язуюча ланка окремих дій конкретної особи. Через неї досягається єдність в регуляції цих дій і поведінки.

Будучи за своїм змістом антигромадською, **злочинна поведінка з точки зору її будови відповідає всім ознакам вольової діяльності** в загально психологічному її значенні.

З суб'єктивної сторони воно характеризується волею, вмотивованістю і ціленаправленістю, а з об'єктивної - фізичними діями або стриманістю від них.

Якщо в довершеному злочині воля особи не знайшла свого вираження внаслідок внутрішніх причин (розлад свідомості, психічна хвороба і т. п.), то *ця особа не підлягає карній відповідальності.*

Якщо ж в злочинна воля особи не знайшла свого вираження внаслідок зовнішніх причин (примушення, насилля і т. п.), то це є обставиною, яка *пом'якшує карну відповідальність.*

Врахування вольового характеру злочинної поведінки знаходить своє вираження в карному законодавстві. Так, законодавче поняття злочину безпосередньо виходить з вольового характеру злочинної поведінки; **«.. злочином признається передбачене законом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на державний суспільний устрій, систему господарства, власність, особистість, політичні, трудові, майнові і інші права громадян, а так само інше суспільно небезпечне діяння, що посягає на правопорядок і передбачене кримінальним законом».** Це положення підкреслюється і в теорії кримінального права, зокрема, те, що *вольову дію людини, що лежить в основі побудови поняття злочину, можна визначити як свідомо цілеспрямований вплив людини на навколишній світ.*

Таким чином, коли мова йде про **психологію правопорушення,** це означає, що мова йде тільки про один вид людської поведінки, а саме про **вольову поведінку.**

Психологічні характеристики злочинних діянь різні в залежності від того, за допомогою якого виду дій ці діяння вчиняються.

У психології зазвичай розрізняють рефлексорні, імпульсивні, інстинктивні та вольові дії.

Види людських дій. Залежно від наявності або відсутності психологічного механізму дії людини поділяють на:

Рефлексорні дії є діями-реакціями. Вони не вимагають цілі і регуляції відповідно до неї, а здійснюються автоматично.

Інстинктивні дії виходять з органічних імпульсів, в них відсутнє усвідомлення особи і передбачення результату дії.

Імпульсивна дія - це, як правило, дія-спалах, дія-розрядка, коли вихідне спонукання (роздратування, невдоволення і т. п.), створене ситуацією, без зважування та оцінки його в якості мотиву безпосередньо переходить в дію. Імпульсивні дії найчастіше спостерігаються в патологічних випадках, коли особа в силу душевної хвороби не здатне здійснити вольові дії.

Вольова дія - це дія, що відрізняється свідомим актом поведінки людини. Від рефлексорних, інстинктивних і імпульсивних дій вона відрізняється за змістом і структурою. **Вольова дія є розумною:** вона має свій смисловий зміст, який визначається **метою і мотивом**. *Здійсненню вольової дії передую внутрішній процес її мотивації і вироблення мети.* При цьому спонукання, перш ніж перейти в дію, усвідомлюється особою як мотив дії, а виконання вольової дії регулюється особою відповідно до його мети. **Таким чином, психологічний механізм має місце в вольових діях і відсутній в рефлексорних, інстинктивних і імпульсивних діях.** Коли мова йде про психологію правопорушення, то це означає, що мова йде тільки про свідомі вольові дії психічно здорової особи.

Співробітників правоохоронних органів під час проведення оперативно-розшукової діяльності в усіх випадках слід звертати увагу на поведінку особи (правильна вона чи неправильна), на його висловлювання і інтереси. Зазвичай зовнішня форма поведінки у психічно хворих осіб буває неправильною, проте в окремих випадках може бути правильною, зберігається навіть професійна придатність. Але пояснення своєї поведінки, зокрема своїх мотивів, іноді вже викликають сумнів у психічному здоров'ї особи. Так, наприклад, інженер-кібернетик, який скоїв вбивство своєї дружини (труп її знайшли в шафі квартири), був здивований тим, що органи дізнання і слідства втручаються в його взаємини з дружиною. При допиті він був абсолютно спокійний, тактовний і заявив, що знищив дружину як «другорядну особистість».

В іншому випадку співробітник, який займав досить видне положення в установі, вдома постійно походжав у голому вигляді і працював над темою про знищення фабрик, що виробляють одяг, бо це дає, за його словами, велику економію. **На практиці, крім особистого значення, дія може мати певне соціальне значення.** Дія особи стає соціально значущою і набуває характеру суспільної дії завжди, коли вона зачіпає інтереси особистості, певних суспільних груп, суспільства загалом. **У залежності від свого соціально-**

психологічного значення дія при цьому виступає в формі вчинку або провини.

Вчинком називається соціально корисна дія, тобто дія, що має позитивне моральне, юридичне і суспільне значення.

Провиною є соціально шкідлива дія, тобто дія, яка має негативне моральне, юридичне або суспільне значення.

Для співробітника правоохоронних органів в оперативно-розшукової діяльності завжди важливо зрозуміти вчинок особи, його соціально-психологічне значення.

На основі вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

1) в кожній злочинній поведінці нарівні з фізичними і спостерегаємими є і психологічні (які не спостерігаються) елементи;

2) коли ми говоримо про психологію правопорушення, то ми маємо на увазі тільки один вигляд людської поведінки - вольова поведінка;

3) вольова дія особи може мати позитивне або негативне соціально-психологічне значення.

Правопорушення завжди є соціально шкідливою провинною.

1.2. Поняття конкретного правопорушення і аналіз злочинної поведінки.

Правопорушення — це неправомірне (протиправне) суспільно-шкідливе винне діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, за вчинення якого особа може бути притягнута до юридичної відповідальності. Правопорушення (delictum) за ступенем суспільної небезпеки поділяються на злочини і проступки.

Ознаки правопорушення:

1) суперечність конкретному правовому припису - невиконання обов'язку або порушення заборони;

2) вина - правопорушенням є лише діяння, вчинене навмисно або з необережності;

3) завдання шкоди особі, суспільству або державі, у певних обумовлених законом випадках - реальна загроза завдання такої шкоди;

4) правопорушення є вольовим, усвідомленим діянням, що існує у вигляді дії або бездіяльності. Стан думок, переконання, погляди, якими б антигуманними чи зловмисними вони не були, - не караються;

5) відповідальним за правопорушення може бути тільки фізична чи юридична особа, здатна нести відповідальність за свої дії (деліктоздатна особа).

Конкретні злочини як вольові акти по своїй структурі можуть бути простими і складними.

Простим вольовим актом, що має психологічний механізм, є злочинна дія.

Складним волевим актом є злочинна діяльність, яка складається з сукупності ряду дій, тобто епізодів складу злочину.

Поняття «злочинна дія» і «злочинна діяльність» як одиниці психологічного аналізу не треба змішувати з відповідними кримінально-правовими поняттями. З психологічної точки зору злочинною дією вважається

тільки одноразовий вольовий акт, яким досягається мета, що не розкладається на більш прості. У кримінальному праві під злочинною дією розуміється як одноразовий вольовий акт, так і сукупність декількох вольових актів.

До одноразових злочинних дій, як правило, відносяться необережні злочини, здійснені при перевищенні меж необхідної оборони, а також в стані сильного душевного хвилювання. Прикладами одноразової злочинної дії можуть служити одиничні акти розкрадання, зґвалтування, хуліганства і т. д.

При встановленні психологічного змісту правопорушення необхідно завжди проводити психологічний аналіз поведінки, щоб встановити, до якого вигляду злочинної поведінки, дії або діяльності воно відноситься.

Правопорушення: поняття, склад і види.

Протиправною поведінкою вважають поведінку, що характеризується порушенням норм права. Одним із видів такої поведінки є правопорушення. Кожне правопорушення - конкретне, оскільки його чинить конкретний індивідуальний або колективний суб'єкт у певний час, у певному місці. **Правопорушення характеризується конкретно визначеними ознаками, до яких передусім належать:**

- суспільна небезпечність діяння (дія чи бездіяльність), що спричиняє шкідливі наслідки чи загрожує спричиненням таких наслідків;
- протиправність діяння; винність особи, що скоїла протиправне діяння;
- деліктоздатність суб'єкта правопорушення;
- покарання і стягнення.

Отже, **правопорушення - це юридичний факт, який має місце за наявності всіх вищезазначених ознак.** Слід розрізняти *правопорушення як юридичний факт і склад правопорушення, як наявність конкретних елементів, що їх закріплюють у законі, як модель правопорушення.*

Склад правопорушення - сукупність названих у законі ознак, за наявності яких небезпечне і шкідливе діяння визнається конкретним правопорушенням. Такі ознаки мають об'єктивний і суб'єктивний характер.

Склад правопорушення криє в собі: **об'єкт; об'єктивну сторону; суб'єкт; суб'єктивну сторону.**

Об'єкт правопорушення - ті суспільні відносини, які охороняються нормами права і на яких посягає дане правопорушення. В юридичній літературі розглядають загальний, родовий, видовий та безпосередній об'єкт.

Об'єктивна сторона правопорушення - зовнішній акт суспільне небезпечного діяння, яке посягає на охоронюваний нормами права об'єкт, завдає йому шкоди чи створює загрозу заподіяння шкоди. **Ознаки об'єктивної сторони правопорушення** - дія чи бездіяльність, суспільне небезпечні та шкідливі наслідки, причинний зв'язок між ними, місце, час, спосіб, засоби, обставини та умови скоєння правопорушення.

Суб'єкт правопорушення - індивід чи колектив людей. Індивідуальний суб'єкт - це фізична особа, що є осудною і досягла певного віку. Фізичних осіб

поділяють на громадян, осіб без громадянства, іноземних громадян. Розглядають також приватну особу, службову особу, спеціальний суб'єкт.

Осудність фізичної особи характеризується тим, що вона розуміє характер своїх дій і може керувати ними. Колективним суб'єктом правопорушення можуть бути юридична особа, державний орган, громадська організація тощо, дії яких зв'язані з колективним винесенням рішень.

Суб'єктивна сторона правопорушення - внутрішня психічна діяльність особи, зв'язана зі скоєнням правопорушення. Ознаками суб'єктивної сторони правопорушення є **провина, мотив і мета** правопорушника.

Під провиною слід розуміти психічне ставлення особи до скоєного нею суспільно - небезпечного діяння і суспільно небезпечних наслідків у формі **наміру та необережності**. **Намір** як форма провини характеризується тим, що особа усвідомлює суспільне небезпечний характер своєї дії (бездіяльності), передбачає суспільне небезпечні та шкідливі наслідки, бажає чи свідомо допускає їх настання. Залежно від вольового критерію намір поділяють на **прямий і непрямий**. У теорії права намір поділяють на **завчасно обдуманий, такий, що виник раптово, неконкретизований**. **Необережність** у скоєнні правопорушення має місце тоді, коли особа передбачала настання суспільне небезпечних наслідків свого діяння та легковажно розраховувала на запобігання їм, або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити. Залежно від вольового критерію розрізняють такі види необережності, як **самовпевненість і недбалість**. У теорії права розрізняють і змішану провину, тобто таку, коли особа відносно суспільне небезпечного діяння має намір, а відносно суспільне небезпечних наслідків - необережність.

Мотив - це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи і спонукають її скоїти правопорушення. Мотив близько наближається до провини, але не зливається з нею. Він впливає на свідомість людини, зумовлює характер її дій, формує спрямованість волі, визначає зміст провини.

Мета - це уява особи, що скоює правопорушення, про бажаний результат, до якого вона прагне. Мотив і мета близькі за значенням. Якщо мотив показує, чим керується особа, скоюючи правопорушення, то мета визначає спрямованість діяння право-І порушника, найближчий результат, себто те, до чого правопорушник прагне, чого хоче досягти. Види правопорушень - класифікаційні групи правопорушень за різними підставами. Залежно від ступеня суспільної небезпечності розрізняють **злочини і проступки**.

Злочин - вид правопорушення, що передбачається кримінальним законом, тобто суспільне небезпечні, кримінальне протиправні, винні дії чи бездіяльність фізичної осудної особи, яка досягла певного віку, що посягають на суспільний чи державний устрій країни, її політичну чи економічну системи, власність, особу, громадянські, економічні, політичні та інші права і свободи особи.

Проступки класифікуються як **адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові**.

Адміністративні проступки - такі, що посягають на державний чи

громадський порядок, власність, права і свободи осіб, на встановлений порядок управління; протиправні, винні дії чи бездіяльність осудної особи, яка досягла певного віку, що за них закон передбачає адміністративну відповідальність.

Дисциплінарні проступки - такі, що посягають на дисципліну праці, військову, державну, навчальну та інші види дисциплін; протиправні, винні дії чи бездіяльність осудної особи, яка досягла певного віку, що за них законодавством (іншими нормативними актами) передбачено дисциплінарну відповідальність.

Цивільно-правові проступки - шкідливі, протиправні, винні порушення деліктоздатною особою врегульованих нормами цивільного права майнових і зв'язаних з ними немайнових особистих відносин, а також схожих з ними майнових і особистих відносин, передбачених нормами сімейного, земельного, колгоспного права.

Причини правопорушень - комплекс явищ об'єктивного й суб'єктивного характеру, що здатні детермінувати протиправну поведінку суб'єктів права.

1.3. Психологічна структура злочинної дії.

Ми знаємо, що злочинна дія - це мотивований, цілеспрямований, свідомий і керований акт протиправної поведінки, яким досягається певна мета, і цей акт не розкладається на більш прості.

Злочинна дія — це категорія, яка служить інструментом юридичного аналізу, пізнання явищ злочинності в їхній психолого-правовій формі.

Кожна дія має смисловий зміст і направлена на досягнення відносно близьких цілей, якими воно регулюється в період його здійснення. Мотиви, спонукаючи певну особу до дії, задовольняються при здійсненні поставленій меті. Внаслідок цього злочинна дія набуває певне значення і носить характер закінченого вольового акту.

Основна мета психології — вивчити той психологічний механізм, що внутрішньо обумовлює і детермінує злочинну дію. Спираючись на юридичний аналіз, вона досліджує психологічні передумови злочинної дії, їхній зв'язок з іншими особливостями особистості, а також із зовнішніми факторами.

З позиції психології злочинна дія являє собою специфічну форму того або іншого конкретного виду дії або діяльності.

Для того, щоб зрозуміти, що передус розгортання антигромадської дії, необхідно насамперед проаналізувати потреби та мотиви, які визначають особистість до діяльності. У загальній теорії особистості розглядається співвідношення потреб і мотивів для з'ясування внутрішнього механізму, який спонукає до дії. Однак при цьому залишається ще не ясним, чим визначений сам вибір мотиву. Це питання має дві сторони: чому люди в певних ситуаціях діють так чи інакше? І чим вони керуються, коли вибирають саме даний мотив? Поняття, яке деякою мірою пояснює вибір мотиву, є поняття соціальної настанови.

Крім змісту, злочинна дія має внутрішню структуру, головними компонентами якої є:

- 1) мотив, мета дії і форма провини особи (психологічні компоненти);
- 2) предмет дії, спосіб, кошти і умови його реалізації (фізичні та речовинні компоненти);
- 3) результат дії, тобто ті наслідки, які наступили від дії.

Мета як компонент злочинної дії виконує в ньому певні функції.

Перша її функція складається в усвідомленні дійовою особою об'єкта, предмета або особи, на яку прямує його дія.

Друга функція виражається в бажанні досягнути певного результату цієї дії. Завдяки меті особа регулює свої дії і направляє їх на досягнення того результату, який міститься в ній.

Прямий результат - це той, який входить в суб'єктивну мету особи. Він є реалізацією і безпосереднім вираженням мети. При втручанні об'єктивних сил, що не залежать від волі дійової особи, прямий результат може не співпадати по своєму об'єму з метою особи. При цьому мета реалізовується не до кінця і результат виявляється менше, ніж мета дії, що намічалася. Неспівпадань мети і результату виступає в цьому випадку в формі «невиконання мети». Прикладом «невиконання» мети є замах на вчинення злочину, коли мета злочину не здійснюється до кінця по причинах, що не залежать від волі винного.

На практиці, зокрема в процесі оперативно-розшукової діяльності, для смислової характеристики злочинної дії недостатньо знати тільки його мету. **Крім мети, кожна дія має свій мотив.** Здійснюючи конкретну дію, особа може керуватися різними спонуками. Для правильного розуміння вольової дії дуже важливо уявити собі істинне співвідношення між спонуканнями і метою вольової дії. Усвідомлена мета, безсумнівно, грає дуже істотну роль у вольовій дії, вона повинна визначати весь його хід. Всіма вчинками людей керують їх спонуки, тобто певні мотиви.

У оперативно-розшуковій діяльності співробітників правоохоронних органів важливо завжди своєчасно виявити і зрозуміти дійсні мотиви особи і на цій базі постаратися переконатися самому і переконати його.

Встановлення мотиву дії веде до розкриття смислового змісту дії і є основою для встановлення психологічного контакту і відповідного впливу на особистість.

Роль мотиву в підготовці дії і формуванні волі особи підкреслював славнозвісний російський вчений І.М. Сеченов. Зокрема, він писав, що «не може бути волі, яка б діяла «сама по собі». Поруч з нею завжди стоїть, визначаючи її, який-небудь етичний мотив в формі пристрасної думки або почуття. Значить, навіть в самих сильних етичних кризах, коли, по вченню буденної психології, волі слід би виступити усього яскравіше, вона одна, сама по собі діяти не може, а діє лише в ім'я розуму або почуття».

Етап мотивації завершується прийняттям особою рішення про вчинення злочину або утримання від нього. Особа кладе кінець своїм сумнівам і коливанням і вирішує: буду діяти ось так або утримаюсь від дії. **Прийняття рішення про здійснення злочину може здійснюватися в різних формах.** Воно може виділятися в свідомості дійової особи як особлива фаза і зводиться в

цьому випадку до усвідомлення мети злочину. Воно може наступити в стадії боротьби мотивів само по собі, як його дозвіл. Як особливий етап в підготовці злочину прийняття рішення виступає тоді, коли кожний з мотивів зберігає для особи свою силу і значущість. Рішення на користь одного мотиву приймається тому, що інші мотиви придушуються і позбавляються ролі спонукання дії. **Мотив-переможець стає домінуючим і визначає зміст майбутньої дії.**

Особі, що здійснює злочин, доводиться приймати рішення в різних психологічних умовах:

1) це можуть бути прості умови без стресів і збудженого стану, при достатності часу на його обдумування, що характерно, наприклад, для прийняття рішень розкрадачами власності, здійснення актів тероризму і т. д. Воно породжує, як правило, ощадливу злочинну поведінку;

2) складні психологічні умови: у вигляді сильного збудження, нестачі часу на продумання рішення, наявності конфліктної ситуації, коли одній особі протистоїть воля іншої особи, - ведуть до прийняття недостатньо продуманих рішень, зухвалої злочинної поведінки, тобто поведінка, заснована не стільки на суворому розрахунку, скільки на пориві, що характерно для прийняття рішень, наприклад, при здійсненні злочинів проти особистості (зокрема, при здійсненні вбивств на емоційній основі, спричиненні умисних тілесних пошкоджень, згвалтувань і т. п.).

Як правило, після прийняття рішення настає **головний етап**: реалізація сформованої мотивом і метою волі особи в діях. Практично ж на стадії мотивації здійснюється, образно говорячи, проектування злочинної поведінки.

На стадії виконавчій цей проект втілюється в реальні дії і їх результати.

Виконання злочину вимагає вольових зусиль, які підтримуються силою мотиву і метою дійової особи. На цій стадії психічна діяльність особи виявляється в регулюванні здійснюваної дії відповідно до його мети. Зміст злочинної дії повинно розглядати передусім з результативної сторони, тобто як процес реалізації мети в результатах дії. Досягнення мети означає закінчення дії як вольового акту. Особа оцінює досягнутий результат, зіставляючи його з наміченою метою. При цьому вона констатує його успіх або невдачу, успіх або неуспіх.

Таким чином, потрібно розрізнявати функції, що виконуються мотивом і метою на стадіях підготовки (мотивації) і виконання злочинної дії.

На **підготовчій стадії** мотив і мета формують рішення і породжують волю особи.

У **стадії виконання** злочину вони визначають зміст вже сформованої волі особи, виступаючи її смисловою стороною. Свою функцію мотив і мета в подальшому виконують шляхом коректування спрямованості дій, що здійснюються. Завдяки цьому забезпечується їх перетворення в дію і через нього в реальних фактах дійсності.

У ході діяльності мотив може залишитися:

1) незмінним і стати діючим мотивом.

Іноді мотив, що сформував дію, в ході виконання зникає,

2) замінюється іншими або ускладняється додаванням нового, додаткового мотиву.

Зміна мотиву може відбуватися шляхом його відпадання і припинення злочинної діяльності особи.

3) У стадії виконання може статися також переосмислення мотиву шляхом заміни його соціально-позитивним мотивом поведінки. Прикладом подібного переосмислення мотиву може служити добровільна відмова від подальшого здійснення злочину, явка з повинною, а також самооцінка злочину в ході розслідування, щиросердечне розкаяння в скоєному і активне сприяння його розкриттю.

Помітне місце в мотивації злочинних дій може належати стану сп'яніння особи. Роль алкоголю в мотивації злочину складається в тому, що він знімає процеси гальмування. Під впливом алкоголю людина перестає дивитися на себе очима інших. Спочатку створюється ілюзія внутрішньої легкості і бажання спілкування, потім виникає порушення звичайної мотивації поведінки. П'яній людині здається, що він поводить себе вельми логічно. Фактично ж у нього порушується звична мотивація і організація вчинків і поведінки.

Потрібно відмітити, що роль мотиву і мети як структурних і функціональних компонентів злочинної поведінки наочно виступає в патологічних випадках, коли один з них або вони обидва бувають порушені. При патологічних афектах і імпульсивних станах, коли спонукання безпосередньо дає стрімку, неусвідомлену розрядку в злочинній дії, останнє втрачає характер вольового веління і виступає як акт поведінки душевнохворої людини, що має місце при kleptomanii (імпульсивна крадіжка), піроманії (імпульсивний підпал).

Істотною ланкою виконання дії є його предметно-речовинні компоненти, тобто знаряддя, засоби і умови, завдяки яким досягається мета дії. Зовнішні умови можуть сприяти або перешкоджати досягненню мети. Як засоби здійснення злочину виступають предмети, речі, знаряддя, інструменти, механізми, прилади, пристрої і т. п., тому що вони можуть «служити меті особи». Предметно-речовинні елементи злочинної поведінки вибираються особою у відповідності з їх суб'єктивної значимістю. Їх призначення в тому, що вони використовуються і керуються суб'єктом як засоби досягнення своєї мети.

Засоби це є здатність предмета служити меті.

Особливо потрібно указати на документи як засоби здійснення злочинів. Сюди відносяться фіктивні, підроблені і розірвані службові документи і інші записи про злочинні комбінації.

Будучи засобом здійснення або «прикриття» злочину, вони виступають об'єктивними показниками мотиваційної сторони злочину. Виявлення подібних документів, а також виявлення повода, призначення, автора і обставини їх виготовлення проливають світло на мотив і мету здійснення злочину.

Психологічна характеристика і аналіз злочинної діяльності.

При здійсненні злочину окрема дія може виступати як самостійний, автономний акт поведінки або бути частиною більш численного цілого, тобто злочинної діяльності.

Злочинна діяльність як структурна форма злочинної поведінки являє собою сукупність дій, об'єднаних єдністю мотивів і цілей. У злочинній діяльності виявляється характерна для людини здібність до дій дальнього прицілу, далекої мотивації і цілеспрямованості, характерної для злочинної дії. Як діяльність, так і вхідним в її склад окремим діям притаманні свої мотиви і цілі. При аналізі злочинної діяльності слід, таким чином, розрізнявати мотиви і мету окремої дії і злочинної діяльності загалом. Вказані види мотивів і цілей не можуть замінюватися один іншим: мотиви окремих дій, які входять в діяльність, не рівнозначні мотивам діяльності загалом,

За своїм змістом мотиви і цілі дії і діяльності можуть співпадати. Лише при цій умові можна говорити про єдину злочинну діяльність особи. **Однак мотиви і цілі дії і діяльності за своїм змістом можуть і не співпадати.**

Загальна мета визначає спрямованість, хід і побудову всієї злочинної діяльності і підпорядковує собі цілі вхідних в неї окремих дій. Відповідно до неї відбувається прогнозування діючою особою кінцевих результатів злочинної діяльності і результатів кожної дії, яка входить в нього.

Структурно-психологічний аналіз, тобто розгляд вчиненого злочинного акту поведінки в єдності з попередньою діяльністю цього лица (як правило, до злочину), дає можливість виявити всю діяльність загалом і вхідні в неї незлочинні дії, в яких в більшості випадків чітко виражені мотиви і цілі їх здійснення.

Це допомагає в оперативно-розшуковій діяльності виявити весь психологічний механізм діяльності особи, в котрій злочинний акт поведінки виступає як остання завершальна дія, будучи згідно із законом самостійним актом поведінки. Ці дії в більшості, випадків прогножуються, плануються, підготовлюються, нарешті, для їх здійснення використовуються знання, досвід, навички.

Соціально-психологічні дефекти завжди входять елементом навіть в психологічну структуру злочинів, вчинених по недбалості, самовпевненості. **Елементами психологічної структури злочину**, як вже нами відмічалось, виступають також **наявність мети** на задоволення протиправної потреби (або способу для її задоволення), знання, мисленева діяльність по прогнозуванню, підготовці, здійсненню злочинних дій, прихованню слідів злочину і т. д.

Виявлення психологічної структури злочину дозволяє повніше встановлювати істину, визначати шляхи перевиховання осіб, які вчинили злочин.

Тільки в тому випадку, якщо досконально вивчені психологічна структура злочину, елементи кожної злочинної дії, з'явиться можливість більш цілеспрямовано здійснювати діяльність по ліквідації цієї структури.

2. Психологія юридичної діяльності.

Юридична праця належить до тих видів діяльності, що визначаються, насамперед, системою взаємозв'язків "людина - людина". Зміст такої діяльності зумовлюється багатоваріантністю професійних завдань та їх значною інтелектуальною й емоційною насиченістю. Не випадково відомий юрист початку XX ст. І.М. Якимов зазначав, що ця робота є найскладнішим мистецтвом, бо вона має своїм об'єктом не неживий матеріал, а людину.

Юридична діяльність — це система юридично значущих, законодавчо регламентованих дій та операцій, спрямована на задоволення публічних і приватних інтересів. Вона являє собою різновид соціальної діяльності. Їй притаманні основні риси, характерні для будь-якої соціальної діяльності: предметність, доцільність, упорядкованість, вибірковість, системність, планомірність, самоорганізованість тощо.

Розглянемо основні її ознаки: 1. Юридична діяльність — це єдність процесів пізнання юридичних явищ та їх використання в інтересах людей. 2. Вона здійснюється юристами, тобто професійно підготовленими спеціалістами, які знають право і вміють реалізовувати його. 3. Об'єктами юридичної діяльності є юридичні явища, тобто опосередковані правом дії (дія і бездіяльність) людей та результати цих дій. 4. Суть юридичної діяльності полягає в діях юристів, спрямованих на досягнення певних юридичних цілей (вирішення юридичної справи, роз'яснення норми права адвокатом та ін.) з використанням юридичних засобів, дотримуючись в установлених законом випадках юридичної форми. 5. Юридична діяльність призначена для розв'язання різних юридичних проблем. Отже, **юридична діяльність — це вид соціальної діяльності**, який здійснюють юристи з використанням юридичних засобів, дотримуючись в установлених законом випадках юридичної форми з метою розв'язання різних юридичних проблем. Спочатку юридична діяльність не була самостійним видом діяльності. Першими "юристами" у багатьох країнах світу часто були жреці. Першими історично відомими світськими юристами були римські юристи. Їх діяльність включала: • відповіді на юридичні запитання приватних осіб; • консультації і допомога при укладенні угод; • керування процесуальними діями сторін при вирішенні суперечок у суді.

Основні риси юридичної діяльності:

1. Відбувається у сфері дії права з використанням правових засобів;
2. Здійснюється спеціально уповноваженими на те суб'єктами, які володіють юридичними знаннями;
3. Її метою є упорядкування, узгодження суспільних відносин по відношенню до вимог права, вирішення конкретних життєвих ситуацій та задоволення на цій основі індивідуальних, групових та загальнодержавних потреб та інтересів;
4. Юридична діяльність має організуючий характер, націлена на організацію дій інших суб'єктів і значною мірою пов'язана з державною діяльністю;
5. Зміст юридичної діяльності у кожній конкретній ситуації складають окремі дії юристів, що націлені на досягнення бажаних правових результатів;

6. Юридична діяльність у багатьох ситуаціях виявляє елементи творчості, індивідуального підходу, винесення конкретного рішення на підставі загальної моделі поведінки;

7. Юридична діяльність своїм правовим впливом пронизує майже всі сфери суспільного життя, які підлягають правовому регулюванню.

Види юридичної діяльності:

За інтелектуальним змістом юридична діяльність поділяється так:

- **пізнавально-пошукова** — збирання повної інформації щодо юридичних явищ;
- **реконструктивна** — аналіз інформації, розробка версій, напрямку розв'язання юридичної проблеми;
- **організаційна** — упорядкування і координація дій суб'єктів при веденні юридичної справи;
- **реєстраційна** — передавання отриманої інформації в письмовій правовій формі;
- **комунікативна** — спілкування юриста з іншими учасниками і суб'єктами юридичної справи у процесі її вирішення.

За суб'єктами розрізняють діяльність судову, арбітражну, слідчу, прокурорську, адвокатську, нотаріальну, юридичне консультування.

Також за суб'єктами діяльності розрізняють ще такі, зокрема, види діяльності:

- юридичну діяльність органів дізнання (міліція, митниця, пожежний нагляд та ін.);
- криміналістично-судову експертизу;
- діяльність оперативно-пошукових органів (МВС, СБУ);
- діяльність органів виконання покарання.

Залежно від норм права, які реалізуються, розрізняють такі види юридичної діяльності:

- регулятивну, пов'язану з правомірною поведінкою суб'єкта права;
- правоохоронну, пов'язану з неправомірною поведінкою суб'єкта права (із здійсненням правопорушення).

Правоохоронна діяльність поділяється на такі види:

- попередження, припинення, розкриття та розслідування правопорушень;
- визначення судом чинними компетентними органами покарання правопорушника;
- виконання покарання.

Структура юридичної діяльності — це така її конструкція, її основні елементи та їх зв'язки, що забезпечують її цілісність, збереження її властивостей при впливі на неї різноманітних чинників суспільного життя.

Психологія юридичної діяльності - це галузь науково-практичного знання про психологічні закономірності діяльності у сфері правозастосовних і правоохоронних відносин, відносин у зв'язку з судочинством та заснованих на їх пізнанні вимогах до особистості фахівця-юриста.

Можна виділити такі основні її проблеми:

- 1) **закономірності впливу психіки суб'єктів на успішність їх діяльності;**
- 2) **закономірності впливу юридичної діяльності на психіку її суб'єктів.**

Такий вплив може бути як позитивним, так і негативним. З одного боку, відбувається адаптація до особливостей роботи, набуваються необхідні знання, формуються вміння і навички, виникають нові позитивні якості, людина стає фахівцем своєї справи, з іншого - можливі небажані зміни психіки суб'єктів, аж до виникнення професійної деформації та появи психічних новоутворень.

3. Правова психологія.

Питання психології права потребують більш повного і компетентного розгляду, що й є компетенцією юридичної психології, а точніше - такого її напрямку як правова психологія.

Правова психологія — розділ юридичної психології, що вивчає психологічні аспекти правовідносин у системі "людина і закон". Основними проблемами цього розділу є: психологія правової соціалізації особистості, дефекти правової соціалізації, психологічні передумови (умови) ефективності правових норм.

Правова психологія-це напрям юридичної психології, що досліджує психологічні аспекти правотворчості і змісту права, загальної і спеціальної превенції закону, його впливу на формування правосвідомості (суспільної та індивідуальної) та суб'єктів правовідносин.

Кожна людина з моменту свого народження перебуває у постійному та безперервному розвитку, що триває все життя, але найбільшого значення набуває в перші 15-25 років. Цей період має особливе значення за своїми результатами та наслідками через те, що основним його завданням та змістом стає соціалізація особистості. Людина, за словами видатного психолога О.М. Леонтьєва, по суті народжується твариною, яка має унікальну можливість - в процесі прижиттєвого розвитку стати особистістю.

Правова соціалізація

Життя людини в суспільстві підлягає безлічі писаних і неписаних законів. Засвоєння цих законів, правових знань і вимог, що визначають міру можливого і належного поведіння, поступове оволодіння необхідними соціальними навичками, усвідомлення своїх прав і способів їхньої реалізації, розуміння складних взаємин між різними людьми і соціальними інститутами — усе це називається процесом правової соціалізації. Людина не народжується громадянином, вона нею стає в результаті тривалої взаємодії з навколишнім середовищем.

Соціалізація (от лат. sociatis - суспільний) - *це процес навчання та засвоєння індивідом соціальних норм, культурних цінностей, зразків поведінки, притаманних певному суспільству чи соціальній групі.* Завдяки соціалізації люди одержують можливість взаємодіяти один із одним, передавати соціальний досвід і культурні цінності, що є надбанням попередніх поколінь та втілені в оточуючій предметній і духовній дійсності. В ході соціалізації кожна людина розвиває власну індивідуальність та здатність незалежно мислити і діяти.

Соціалізація не є пасивним процесом - вона пов'язана з активною, діяльною участю у ньому самої людини.

Процес правової соціалізації містить у собі, по-перше, засвоєння критеріїв оцінок юридично значимих ситуацій; по-друге, вивчення законів і правил як таких, безвідносно до самого себе; по-третє, навчання тому, як користатися цими правилами. Людина повинна не тільки усвідомити, що в суспільстві діють конкретні закони, їй необхідно ще і віднести їх до самої себе, тобто усвідомити, що вони означають для неї, що їй дозволено, а що не дозволено, які покарання вона може понести за порушення законів, які способи захисту своїх законних прав і т.д. **Очевидна мета правової соціалізації** — забезпечення правомірного поведіння, що припускає формування в особистості такого інтегрального правового утворення, як правосвідомість.

В процесі соціалізації індивіда можна виділити дві сторони - соціальну адаптацію й інтеріоризацію. **Соціальна адаптація** - це пристосування індивіда до соціальних умов, рольових функцій, соціальних норм та цінностей нового для нього середовища. **Інтеріоризація** - це процес включення соціальних норм, цінностей у внутрішній світ людини, формування здатності особи поєднувати індивідуальні та суспільні інтереси.

Науковці виділяють два якісно відмінні типи соціалізації: первинна (або рання) та вторинна.

Первинна соціалізація охоплює період дитинства, коли індивід стає членом суспільства та включається у сферу міжособистісних відносин у малих групах. **Вторинна соціалізація** передбачає своєрідну трансформацію особистості (засвоєння нових цінностей і навичок), за допомогою якої вже соціалізований індивід інтегрується у нові сектори суспільства.

У сучасній науці виділяють наступні **соціально-психологічні механізми соціалізації**:

ідентифікація-визначення особою своєї належності до певної соціальної групи, що полегшує процес засвоєння норм, відносин та форм поведінки, їй властивих;

імітація (наслідування)-свідоме чи несвідоме відтворення зразків поведінки людей, які є набуттям життєвого досвіду попередніх поколінь;

навіювання - несвідоме відтворення індивідом досвіду тих людей, з якими він взаємодіє;

конформізм - прагнення пристосувати свою поведінку до вимог групи.

Засвоєння соціальних норм і цінностей у різних індивідів відбувається з різною успішністю: можна зустріти людей, які ледь піднялися над тваринним рівнем розвитку-їх життя визначається слабо соціалізованими біологічними і матеріальними потребами. Інколи соціалізація починається більш-менш успішно, але у певний період позитивна тенденція змінюється на негативну (відбувається **асоціалізація**). Подолання тимчасових негативних змін у процесі засвоєння соціальних норм і цінностей супроводжується двома взаємодоповнюючими процесами: десоціалізацією та ресоціалізацією.

Десоціалізація - це процес "відучування" від старих цінностей, ролей і правил поведінки; **ресоціалізація** - навчання новим цінностям, нормам, ролям і правилам поведінки.

Соціалізація особистості - процес багатовимірний. Одним з найважливіших напрямів загального процесу соціалізації є **правова соціалізація**, зміст якої полягає в засвоєнні особистістю правових цінностей, перетворенні їх у норми власного життя і поведінки.

Особа повинна не тільки зрозуміти, що у суспільстві існують певні закони, але й співвіднести їх із собою - усвідомити, що саме ці закони означають для неї, встановити межі дозволеного й забороненого.

Правова соціалізація нерозривно пов'язана з моральним формуванням особистості. По суті, вона являє собою процес розвитку здатності Індивіда до нормативної свідомості та поведінки, до обмеження власного свавілля, поваги до інтересів інших.

Дефектність правової соціалізації може виявлятися в:

- недостатній оцінці цінності права (правовий негативізм);
- безвідповідальному, легковажному ставленні до вимог закону (правовий інфантилізм);
- активному неприйнятті норм права [правовий нігілізм];
- свідомій злочинній поведінці.

Психологічна мета правової соціалізації-забезпечення правомірної поведінки, що передбачає формування у особистості такого інтегрального правового утворення як правосвідомість.

Психологічна характеристика правосвідомості.

Правосвідомість зв'язана з процесом соціалізації.

По-перше, життєвий досвід і практика людини впливають на формування її установок, відносин, ціннісних орієнтацій в правовій сфері. Зміст правосвідомості людини (його правова інформованість, оцінка правової дійсності, мотивація правомірного поведіння) залежить від його соціальних зв'язків, від ступеня включення в правову культуру суспільства, а також від належності до асоціальних груп, що впливають на засвоєння правової інформації.

По-друге, правосвідомість не тільки відображає правовий досвід людини, але і мотивує її поведіння. "Формуючи під впливом зовнішніх впливів, вона, за принципом зворотного зв'язку, направляє практику людей, орієнтує їх на пошук оптимального дозволу правових ситуацій, в які вони потрапляють, тобто виконує функцію регулятора поведінки".

Правосвідомість як один з елементів свідомості особистості містить у собі три компоненти: інтелектуальний (пізнавальний), оцінний (емоційний) і поведінковий (емоційно-вольовий). Пізнавальний компонент характеризується сумою правових знань і вмінь. Емоційний — оцінними судженнями і відношенням до норм права (позитивне, байдуже, негативне). Поведінковий компонент припускає наявність установки (готовності) на правомірне поведіння, звички до беззастережного виконання норм права і нетерпимому

відношенню до їхнього порушення. У процесі правової соціалізації в людини під впливом різних соціальних факторів і особистісних особливостей може сформуватися правосвідомість тільки на пізнавальному рівні (як сума правових знань). Це далеко не завжди забезпечує правомірне поведіння, тому що людина може прекрасно знати, що не можна порушувати закон, а проте його порушувати.

Якщо в людини сформована правосвідомість на оцінному рівні (вона не тільки знає закон, але і позитивно його оцінює), то і це не завжди гарантує правомірне поведіння, тому що людина може виявитися в ситуації спокуси, спокуси порушити закон, щоб отримати яку-небудь вигоду, чи ж виявиться в ситуації тиску на нього членів асоціальної групи.

Щоб стати стимулом і регулятором правомірного поведіння, правові знання повинні перейти в ціннісні установки, одержати емоційне фарбування, стати внутрішнім переконанням, закріпитися в звичну форму поведіння.

Функціональна структура та компоненти правосвідомості підкреслюють психолого-правову природу даного явища, оскільки з одного боку, спираються на вихідне положення психологічної науки про єдність свідомості і діяльності (це означає, що структуру правосвідомості можна пізнати за результатами її функціонування, за кінцевими продуктами), а з іншого - повністю відповідають основним функціям права (пізнавальній, оціночній, регулятивній). Виходячи з цього, основними компонентами правосвідомості слід вважати:

Пізнавальній функції відповідає наявність певної суми юридичних знань і вмінь, або правова підготовка. В основі будь-якої соціально-приспосовувальної діяльності лежить мінімальна сума знань про її об'єкти та об'єктивні умови. Це повною мірою стосується і правової сфери.

Оціночній функції відповідає система оцінок та поглядів з юридичних питань, або оціночне ставлення до права та практики його виконання й застосування. Оцінка полягає у визнанні значимості чого-небудь з позиції індивіда, групи чи суспільства та є ланкою, що пов'язує пізнання і практику.

Структура правосвідомості представлена наступними основними типами оціночних ставлень:

- 1) до права (до його принципів, інститутів, норм);
- 2) до правоохоронних органів та їх діяльності;
- 3) до правової поведінки Інших людей;
- 4) до власної правової поведінки (правова самооцінка).

Регулятивна функція реалізується за рахунок соціально-правових установок та ціннісних орієнтацій.

З точки зору особливостей сприймання права виділяють два його рівні - **правову ідеологію і правову психологію**. Крім того, важливим психолого-правовим феноменом, що нерозривно пов'язаний із правосвідомістю, спирається на неї, але при цьому становить собою відносно самостійну категорію, є правова культура.

Правова ідеологія-вищий рівень правосвідомості, що становить собою систематизовану, виражену у правових категоріях (законності, справедливості,

рівності, єдності прав та обов'язків і т. Ін.), правових і наукових документах та втілену у об'єктивному праві науково обґрунтовану та схвалювану державою концепцію про роль права й способи використання його можливостей в інтересах розбудови правової держави, гарантованого забезпечення прав громадян і розвитку суспільства як гуманного і правового.

Правова психологія (побутова правосвідомість) - рівень сприймання права, заснований на почуттях, емоціях, переживаннях. На таке сприймання впливають звичаї, традиції, переконання, упередження, притаманні окремим соціальним групам.

Правова психологія становить собою психічне відображення всієї системи права та його елементів у буденній свідомості населення та окремих його груп, що формується в результаті повсякденної життєдіяльності.

Сферою "застосування" правової психології є індивідуальні та стихійно-масові відносини людей.

Праворозуміння — інтелектуальний процес осмислення права, певне його бачення, виражене в конкретних концепціях про його сутність, форми та функціонування. Це сукупність (або система) уявлень (або знань) про те, що є таке право за своєю суттю та змістом, яка мета його існування, яка його соціальна сутність, соціальна цінність та соціальне призначення для суспільства, у яких формах існує та реалізується право, носієм яких є певний носій праворозуміння (суб'єкт праворозуміння). **Праворозуміння** має своїм змістом сукупність або систему знань суб'єкта про те, що є таке право за своєю суттю та змістом, яка мета його існування, яка його цінність та призначення для суспільства тощо. У той же час, слід враховувати, що праворозуміння формується під впливом конкретних суспільно-історичних умов, тому вочевидь воно не може бути вільним від впливу останніх. Відповідно можна стверджувати, що праворозуміння носить історичний характер. Крім того, праворозуміння дуже залежить від рівня розвитку науки загалом, та юридичної науки зокрема.

Питання прав і свобод людини і громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спів-дружності. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

На українських теренах питання прав людини та їх захисту порушувалися ще в конституції Пилипа Орлика 1710 р.

Що стосується гуманізму в нашій державі. Згідно зі ст. 3, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме ця стаття розглядається як юридичний фундамент гуманістичного спрямування розвитку суспільного і державного життя в Україні.

Що стосується гуманізму в нашій державі. Згідно зі ст. 3, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме ця стаття розглядається як юридичний

фундамент гуманістичного спрямування розвитку суспільного і державного життя в Україні. **Принцип гуманізму** – основоположний принцип права, який визнає саму цінність людини, її гідність, право на щастя, виявлення своїх здібностей. Його застосування є критерієм прогресивності соціальних інститутів.

Стартовою і системоутворюючою ланкою правової регуляції є розробка й видання правових норм - юридичних законів. Загальнообов'язкову силу може придбати лише та правова норма, яка здатна виконувати функцію соціальної норми, тобто відповідати соціальним потребам суспільства і особи, відповідати соціально-психологічним механізмам людської поведінки.

Стабільна правотворчість в ряді випадків має передувати пілотажними (попередніми) дослідженнями, які забезпечують отримання первинної інформації про ефективність запропонованих правових новацій. Необхідна розробка теорії ефективності норм права. Критерії ефективності норм закону неоднакові в різних галузях права. Так, для прийняття кримінально-правової норми необхідно попереднє з'ясування поширеності та причинної обумовленості забороняючого діяння, обсягу соціального шкоди, спричиненої цим діянням, можливості різкого скорочення поширеності цього діяння іншими соціорегулятивними засобами, підготовленості суспільної свідомості для прийняття відповідної норми, можливості реалізації введеної норми механізмом контролю над її здійсненням. Особливо важливо чітко уявлення цілей, на досягнення яких спрямована ця правова норма, чітке усвідомлення того, які форми людської поведінки вимагають розширення репресій, а які - їх звуження, які психологічні механізми загально превентивного впливу норм права.

Необхідна розробка критеріїв і показників ефективності норм права. При цьому повинні враховуватися і соціально-психологічні механізми соціонормативної поведінки. (Так, відсутність імунітету свідків, що існувало в радянському кримінально-процесуальному праві, зобов'язувало навіть найближчих родичів давати обвинувальні свідчення щодо один одного.

Вивчення психологічних умов дієвості правових норм - одне з серйозних завдань правової психології. Розуміння ролі права у формуванні особистості, знання тих шляхів і способів, якими право виконує завдання розвитку правосвідомості громадян, дозволяє краще виявити соціально-психологічні і психологічні причини, які приводять особистість до здійснення правопорушень.

Оскільки правова норма завжди пов'язана з людськими відносинами, оцінити дієвість правової норми можна лише на основі аналізу соціальних факторів, у тому числі тих, які мають психологічне забарвлення.

Спеціалісти в галузі юридичної психології виділяють наступні групи умов дієвості правових норм: макросоціальні, мікросоціальні, особистісні. Розглянемо більш детально вказані групи умов ефективності правових норм.

До макросоціальних умов відносяться рівень соціально-економічного розвитку суспільства, правова система і культура, соціальні інститути,

ідеологія. Законослухняна поведінка індивіда формується соціальними устоями конкретного суспільства.

Істотний вплив на реалізацію правових норм чинить правова культура членів суспільства, суспільна думка, престиж права в суспільстві, соціальна орієнтація особистості як система ціннісних відношень особистості до об'єктів соціальної дійсності.

Мікросоціальні умови виконують функцію соціальнопсихологічного забезпечення правореалізації. Мікросоціальні умови пов'язані з найближчим оточенням людини, з тими людьми, з якими вона безпосередньо контактує. До них належать формальні малі групи (наприклад, сім'я, навчальна група, трудовий колектив) та неформальні малі групи (наприклад, коло друзів, компанія відпочиваючих).

Третя група умов ефективності правових норм відноситься до індивідуально-психологічних особливостей індивіда, який приймає рішення про правильність поведінки. Вибір варіанта поведінки залежить не лише від сили впливу зовнішніх обставин, але й від особистості, зокрема, від її інтелектуальних, емоційних і вольових особливостей, системи потреб, нахилів, інтересів, психічного стану та ін., які являються як наслідком середовища і виховання, так і особисто вроджених якостей.

Мотиви правослукняної поведінки особистості: переконаність у суспільній корисності вчинку, який здійснюється; обов'язок перед суспільством; правовий обов'язок, професійне почуття відповідальності; практична корисність вчинку для інших людей; стереотип, звична поведінка та інш.

Правова психологія існує на двох рівнях: **правова психологія групи та індивідуальна правова психологія.**

Правова психологія групи включає в себе всі явища психіки (усвідомлені, малоусвідомлені, неусвідомлені та безсвідомі) при вирішальній ролі свідомості - вона є основною в регуляції поведінки членів групи, що виражається у санкціонуванні, заохоченні чи засудженні, забороні правомірної або, навпаки, неправомірної поведінки членів групи.

Структура правової психології групи складається з наступних елементів.

- 1. Правова освіченість;**
- 2. Правова поінформованість;**
- 3. Правова громадська думка;**
- 4. Правовий клімат;**
- 5. Правовий досвід.**

Правова психологія особистості (індивідуальна правова психологія).

Особистість, яка досягла досить високого рівня соціального, морального та інтелектуального розвитку, володіє якостями, що є базисом її правомірної поведінки.

Структуру правової психології особистості складають:

- спрямованість на правомірну поведінку;**
- правова компетентність;**
- морально-правові компоненти особистості;**

- психофізіологічні властивості.